

Կորիւրանտի յարաբերութիւնը, եւ ո՛չ ալ Ստրաբոնի այն տեղիքէն (10, 472) թէ Կորիւրանտները ex τῆς Βαατραιανῆς եկած ըլլան: Աւելի լաւագոյն մեկնութիւն մը կը թուի Frazerի տուածը⁵, թէ Ելէացիք այդ յորջորջումն առած են Աւգոստոսի ժամանակ՝ Պատրայի վերաբերող Դիւմէի բնակիչներէն, ուր կը գտնուէր Μητρηο Δε-σπομῆ, զիցոսէսոյն եւ Ատտիսի մէկ տաճարը. — պաշտօն մը, զոր կարելի է Պոմպէոսի հոն բերուած եւ բնակեցուած ծովահէններու վերագրել: Եւ ասով միանգամայն կը մեկնուի Պոսէիդոնի յարաբերութիւնն արձանիս հետ (հմմտ. նաեւ Lehmann-Haupt, RE. Satrap 187): Ասոր վրայ կ'աւելցնէ Höfer (ծն. 4), Die persische Bezeichnung Σατραπης solle wohl das Verhältnis des Korybas zur Rhea bzw. zu Attis als ein ähnliches darstellen, wie das des Σατραπης zum βασιλεύς. Այսինքն՝ «Սատրապ պարսկական յորջորջանաց նպատակն ըլլալու է ներկայացնել թէ Կորիւրասի աղերսը հանդէպ Հոնայի կամ Ատտիսի ըլլայ ա՛յնպէս՝ ինչպէս է Սատրապիս աղերսը հանդէպ Արֆայիս»: Իսկ Եղուարտ Մայէր իր Պատմութեան մէջ (III, էջ 51) Սատրապ աստուծոյն մասին կը գրէ՝ «Թէ ինչպէս աստուած մը թէ՛ Ասորիքի եւ թէ՛ Ելիսի մէջ Σατραπης անունը կը ստանայ, չենք զիտեր»:

Լէման-Հաուպտ, որ ամէնէն յետոյ այդ բոլոր վայրագատին տեղեկութիւններն ու խուզարկութիւններն աչքի առջեւ ունեցած է, իր Սատրապութեանց մասին գրած գեղեցիկ գրութեան⁶ մէջ հետեւեալ եզրակացութեան կը յանդի. «Անլոյժ առեղծուած մըն է Ելիսի արձանը. սակայն այն իրողութիւնը, թէ անոր բրդեղէն, կտակեղէն եւ բնակեցուց զգետներ կը նուիրուին, ապացոյց մըն է անոր արեւելքէ ծագում առած ըլլալուն: Բաց աստի թէ Պարթիւրայի կոթողին եւ թէ Պաւսանիասի յիշած արձանին ներկայացուցած աստուածութեանց նկարագրութիւնները չնչին տարբերութեամբ կը նոյնանան. ըստ այսմ Պարթիւրայի Շադրապան թէ անունով եւ թէ նկարագրով նոյն է Ելիսի Սատրապէս զից հետ»:

⁵ Lobeck, Aglaoph. 1151 b.
⁶ Pauly-Groll-Witte, RE. II/I A. 1921, էջ 82—188, Satrap, Սատրապ զից մասին, էջ 186—188.

կը նոյնացնէ սատրապական իշխանութեան հետ հետեւեալ կերպով, անշուշտ մեկնելու համար անոր Սատրապ տիտղոսը: «Եթէ Հելլենական պետութեան մէջ, կ'ըսէ Լէման-Հաուպտ, թագաւորը կենդանութեան ժամանակ իսկ զից պաշտօն կ'ընդունէր, սատրապը՝ որ փոխարքայի տեղ կը բռնէր, միանգամայն թագաւորին յարգութեան ալ մասամբ մասնակից էր. այդ աստուածային պատիւը կամ յարգութիւնն այս կամ այն անհատին չէր կապուած, այլ բուն իսկ անոր պաշտօնին՝ իրրեւ Տեղապահի մեծի արքային»: Սակայն կը թուի թէ Լէման-Հաուպտ ինքն իսկ այս վերջին մեկնութեան վրայ հաստատուն չէ. որովհետեւ անմիջապէս կը յարէ՝ «Գոհացուցիչ տեղեկութիւններ այս մասին միայն նոր գիւտերը կարող են մեզ ընձեռել»:

Թէ նորագոյն գիւտեր պիտի գտնուին հաստատուելու Լէման-Հաուպտի վերջին կարծիքը՝ այսինքն՝ Սատրապներու աստուածային պաշտօնն առնուլը, շատ զժուարտ յուսալի է: Որովհետեւ եթէ լաւ քննենք վերոյիշեալ արձանագրութիւններուն եւ պատմական աղբիւրներու տուեալներն, եւ նաեւ անուանա ծագումն նկատի առնուլով, ի հարկէ պիտի ստիպուինք այդ աստուածութեան հայրենիքը փնտնել Պարսկաստան: Արդ, Պարսիկներու եւ առ հասարակ արեւելեան ժողովուրդներու քով որչափ ալ թագաւորները գերագոյն զիրք մ'ունէին, եւ իրենց սերունդը դից գարմէ կը համարէին, սակայն երբեք այն եղանակաւ աստուածային պաշտամունքի առարկայ չեն եղած, ինչ կերպով որ հելլենական եւ հռոմէական կայսրներու շրջանին տեղի կ'ունենար: — Սա իրական կայսերապաշտութիւն էր: — Նոյնն է՛ւս առաւել կ'արժէ սատրապներուն համար, որոնք ենթակայ էին թագաւորին, եւ շատ անգամ ոչ իսկ իրենց իշխանութեան մէջ տեւական ու հաստատուն: Ուստի մեզ համար անընդունելի է, թէ սատրապներն որ եւ է հելլեն-հռոմէական իմաստով աստուածային պաշտօն մ'առած ըլլան:

Այն նկարագրով ու տարագրով, որով թէ՛ Պարթիւրայի եւ թէ՛ Ելիսի արձանները կը ներկայանան, կը գտնենք նաեւ պարսկական դրամներու վրայ ներկայացուած (հմմտ. Stein, Or. u. Bab. Rec. 159) Šahrevar զիքը՝ սողաւորը գլխին եւ վահան ու նիզակ ի ձեռին: Միւս կողմէ Աւեստայի մէջ շատ ցանցատ կը յիշուի

Եթ որինքու կարգին չճա՞րա vairiya, նաեւ առանց վերագրելի պարզ չճա՞րա, որ ըստ Բարթոլոմէի⁷ իրրեւ աստուածութիւն՝ անձնաւորուն է արամազդական իշխանութեան եւ արամազդական տէրութեան: Իր պաշտպանութեան տակ են մետաղները: Մասուն պարագային՝ ըստ Bd. 30, 29 կոխ կը մղէ Saurva չար գեւին դէմ: Իսկ այս չճա՞րա vairiya ալ գմեկ կը մղէ անոր հետքերը փնտնել հայ մատենագրութեան մէջ: Եւ բարեբախտաբար բաւական տեղեկութիւններ ունինք, եւ ա՛յն՝ շատ շահեկան, որոնք չճա՞րային, Շադրապային եւ Սատրապին վրայ նոր ըստ մը կը տրուեն: Բայց յառաջ քան հայ մատենագիրներուն տեղիքները յառաջ բերելը, պաշտած կը համարիմ այս աստուածութեան անուան համառօտ ստուգարանական մեկնութիւնը զնել հոս, որ ոչ նուազ կարեւոր նշանակութիւն ունի այս հարցին համար:

Թէ՛ յունաձեւ Սատրապէս եւ պարթիւրական Շադրապան եւ թէ՛ նաեւ հայերէն Շահապետ, Շահապ, պարսկերէնէ փոխառնուած բառեր են. եւ կ'ենթադրեն պարսկական հնագոյն չճա՞րա-pa եւ չճա՞րա pati հաճա՞նք: Աճա՞րա ըստ Բարթոլոմէի կը նշա՞նք: imperium, regnum, իշխանութիւն, թագաւորութիւն եւ նաեւ աշխարհ: Հայերէն այս վերջին բառն ալ նոյն բառին հին պահպանական չճահր ձեւին փոխառութիւնն է (հմմտ. Հիւրշման, Քեր., էջ 101). Իսկ Pavana, pavant կը նշանակէ պահել, պաշտպանել: Պարթիւրականին եւ յունականին մէջ պահուած է pavantի բայարմատ pā ձեւը. նոյնպէս հայերէնի մէջ՝ Շահապ = կուսակալ, Սատրապ նշանակութեամբ բառն մէջ: Իսկ Շահապետին մէջ ցանցած է -pati, զից. paiti ձեւը. ուրեմն չճա՞րա-pati, զից. paiti ձեւը. ուրեմն չճա՞րա-pati կամ -pati կրնանք բառական թարգմանել աշխարհապետ, տէրութիւնը պաշտպանող: Հիւրշմանի համեմատ Շահապետ՝ զից. հիւստոով ծագած է հն.-պարս. šai՞րա, զից. šoi՞րա-paiti ձեւէն, որ կը նշանակէ երկրապետ, գաշտերու մէջ բնակող, յատկապէս տէր, գաշտերու մէջ բնակող, յատկապէս կաշտեր պահապանող: Հիւրշման այս եզրակացութեան եկած է, նկատի ունենալով սանսկր. ksetra-patīn, որ միանգամայն գաշտերը պահապանող ուղի մըն է, եւ Եգիպտոսի Շահապետ վայրաց (հմմտ. Հիւրշման, Քեր., էջ 209): Սակայն այդ պարագային

մենք ըստ օրինի ո՛չ թէ Շահապետ ձեւը պիտի ունենայիք հայերէնի մէջ, այլ «Շահապետ» ձեւ մը, ինչպէս paiti = պետ: Այս պատճառաւ ալ de Lagarde կը համարի թէ Շահապ[ետ] բառին մէջ չճա՞րա եւ šai՞րա-šoi՞րա ի մի ձուլուած ըլլան (հմմտ. AIm. Studien 1877, էջ 115): Իսկ Եգիպտոսի Շահապետ վայրացին մէջ կարելի է գուցէ տեսնել ոչ այնչափ հայերէն վայր = տեղ տեսնել ոչ այնչափ հայերէն վայր = տեղ բառը, որչափ xša՞րաի վերագրելը vairya: Այս նոյնացման դէմ որ եւ է լեզուական դժուարութիւն չկայ, ինչպէս յայտնաւորուած էր: Իսկ միւս կողմանէ Շահապետ միայն դաշտերու պահապան չէր, հայերէն շատ իրերու, ինչպէս յաջորդ ալ ուրիշ շատ իրերու, ինչպէս յաջորդ տեղիքները յայտնապէս կը վկայեն. «Կարտեղիքները յայտնապէս կը վկայեն. «Կարտեղիքանէ (սատանայ) թէ՛ եւ նհանգը ինչ իցենք գետոց եւ շահապետ վայրաց. եւ յետ կարծեցուցանելոյ՝ ինքն կերպարանի կամ ի վիշապի կերպարանս եւ կամ ի նհանգի իմն ի վիշապի կերպարանս եւ կամ ի նհանգի իմն որ ոչ նուազ կարեւոր նշանակութիւն ունի այս հարցին համար: Թէ՛ յունաձեւ Սատրապէս եւ պարթիւրական Շադրապան եւ թէ՛ նաեւ հայերէն Շահապետ, Շահապ, պարսկերէնէ փոխառնուած բառեր են. եւ կ'ենթադրեն պարսկական հնագոյն չճա՞րա-pa եւ չճա՞րա pati հաճա՞նք: Աճա՞րա ըստ Բարթոլոմէի կը նշա՞նք: imperium, regnum, իշխանութիւն, թագաւորութիւն եւ նաեւ աշխարհ: Հայերէն այս վերջին բառն ալ նոյն բառին հին պահպանական չճահր ձեւին փոխառութիւնն է (հմմտ. Հիւրշման, Քեր., էջ 101). Իսկ Pavana, pavant կը նշանակէ պահել, պաշտպանել: Պարթիւրականին եւ յունականին մէջ պահուած է pavantի բայարմատ pā ձեւը. նոյնպէս հայերէնի մէջ՝ Շահապ = կուսակալ, Սատրապ նշանակութեամբ բառն մէջ: Իսկ Շահապետին մէջ ցանցած է -pati, զից. paiti ձեւը. ուրեմն չճա՞րա-pati, զից. paiti ձեւը. ուրեմն չճա՞րա-pati կամ -pati կրնանք բառական թարգմանել աշխարհապետ, տէրութիւնը պաշտպանող: Հիւրշմանի համեմատ Շահապետ՝ զից. հիւստոով ծագած է հն.-պարս. šai՞րա, զից. šoi՞րա-paiti ձեւէն, որ կը նշանակէ երկրապետ, գաշտերու մէջ բնակող, յատկապէս տէր, գաշտերու մէջ բնակող, յատկապէս կաշտեր պահապանող: Հիւրշման այս եզրակացութեան եկած է, նկատի ունենալով սանսկր. ksetra-patīn, որ միանգամայն գաշտերը պահապանող ուղի մըն է, եւ Եգիպտոսի Շահապետ վայրաց (հմմտ. Հիւրշման, Քեր., էջ 209): Սակայն այդ պարագային

⁷ Chr. Bartholomae, Altir. Wb., Straßburg 1904, էջ 546.

